

Богінська Л. О.

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведена вартісна оцінка виробничого, зокрема земельного, потенціалу аграрних підприємств Сумської області. Визначено напрями підвищення ефективності його використання в сільському господарстві; запропоновано заходи раціонального використання земельних угідь, як основної складової аграрного виробництва.

Ключові слова: ефективність використання, оцінка земельних ресурсів аграрних підприємств

ВСТУП

Наслідком низької ефективності аграрного виробництва є стан і характер повільних змін у виробничих відносинах, які стримують розвиток продуктивних сил. Як відомо, комплекс заходів, спрямованих на корінні перетворення у галузі, не знайшов свого дієвого втілення. Тому сьогодні необхідно визнати, що теоретичні і практичні питання формування й використання ресурсного, зокрема земельного, потенціалу в ринкових умовах залишаються малодослідженими. Розвиток ринкових відносин в Україні корінним чином змінив організаційно-економічні умови функціонування аграрного виробництва. Стався різкий спад виробництва сільськогосподарської продукції і поступове ослаблення відтворювальних процесів у галузі.

В даний час аграрні підприємства, як правило, істотно розрізняються між собою об'ємом ресурсів, їх структурою, якістю і володіють різними можливостями як у виробництві продукції, так і в умілому і раціональному використанні кожного ресурсу. Кожен ресурс має свій ліміт - обмежені землі, трудові ресурси, засоби виробництва і різні природні й економічні умови виробництва.

В умовах бюджетного дефіциту, що існує останніми роками, скорочення об'ємів інвестицій в АПК, обмеженості ресурсів проблема збереження і раціонального використання виробничого потенціалу аграрних підприємств має первинне значення. Виробничий потенціал в сільському господарстві – це сукупність органічно взаємозв'язаних ресурсів аграрного виробництва – знярядь праці, предметів праці і робочої сили. Ефективність використання виробничого потенціалу: міра збалансованості і ефективності використання кожного його елемента формує ефективність виробництва в цілому.

Головним природним ресурсом є земля: вона виступає специфічним засобом аграрного виробництва. Земельні ресурси характеризуються розміром площі, структурою і якістю сільськогосподарських угідь, їх величиною на душу населення, продуктивністю. Земля оцінюється з точки зору родючості, яка характеризується показниками: врожайністю сільськогосподарських культур, виходом валової продукції і чистим доходом на одиницю площі.

Між суб'єктами господарювання, а також державою постала і загострилась проблема збереження земельних ресурсів як природної складової національного багатства України на основі зменшення антропогенного навантаження, недопущення подальшого скорочення вмісту гумусу, реалізації заходів щодо відтворенню природної родючості земель тощо [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми відтворення і раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення постійно перебувають у центрі уваги вчених-аграріїв. Значний внесок у розробку цих проблем зробили В.Г.Андрійчук, О.Ф.Балацький, В.Г.Більський, П.Т.Борщевський, П.І.Гайдуцький, М.В. Гладій, І.Г.Костирко, О.Л.Кашенко, М.А.Лендел, І.І.Лукінов, В.Я.Месель-Веселяк, Г.М.Підлісецький, П.Т.Саблук, В.М.Трегобчук, М.М. Федоров, О.М.Царенко, В.В. Юрчишин та інші.

Проте економічні дослідження щодо ефективності використання наявного земельного потенціалу й створення раціональних, оптимальних схем землекористування проводилися недостатньо.

В умовах становлення й розвитку ринкових відносин необхідно розробити науково обґрунтовані методичні засади становлення раціональної структури виробничого потенціалу в аграрних формуваннях в умовах багатокладних форм власності та механізм ефективного його використання. Важливість розв'язання цієї проблеми і зумовила вибір теми дослідження.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали праці та розробки вчених – економістів та аграріїв, що досліджують питання оцінки природних ресурсів, вивчення існуючих підходів щодо вартісної оцінки

земельного потенціалу (монографічний метод). Були використані методи: статистичний, графічний - при аналізі стану земельних ресурсів Сумської області; метод прогнозування; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків), метод порівняння (порівняння фактичних і прогнозованих показників), соціологічний та інші загальноприйняті статметоди.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Автор ставить за мету проаналізувати сутність оцінки земельних ресурсів аграрних підприємств з урахуванням якості ґрунтів, що дасть можливість послабити навантаження на землі аграрного виробництва, підвищити віддачу виробничих ресурсів (зокрема, земельних) при дотриманні норм ґрунтозахисту; дослідити процес і умови раціонального використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

Мета статті: вивчення природи, характеру взаємозв'язку і протиріч процесів інтенсифікації використання земельних ресурсів підприємств агропромислового комплексу, що є науковою основою для розвитку сільськогосподарської галузі економіки регіону на якісно новому рівні. Розглянути сучасний стан розвитку сільського господарства досліджуваного регіону та запропонувати шляхи удосконалення рівня використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

З економічної теорії відомо, що у процесі аграрного виробництва беруть участь три фактори – земля, праця і капітал. Вони формують вартість створеного продукту, тісно взаємопов'язані між собою, тому неврахування вартості землі у виробничому потенціалі призводить до щорічного недоотримання прибутку в сільському господарстві. Основними причинами нераціонального використання аграрними підприємствами потенційних виробничих можливостей є: відсутність наукової організації виробничого процесу і стратегічної спрямованості у вирішенні довгострокових економічних завдань; низький рівень економічної роботи в сільському господарстві; недосконалість системи обліку і контролю за використанням ресурсів, залучених у аграрне виробництво; недотримання технологічних вимог виробництва тощо [1].

Під впливом двох чинників – кількості та структури ресурсного потенціалу – формуються результати виробничої діяльності. Щоб виявити інтенсивність їх впливу, необхідно проаналізувати економічну ефективність використання потенціалу загалом і за окремими його елементами. Це дозволить виявити причини наявних відхилень, недоліків, прорахунків, знайти резерви покращання використання землі, трудових ресурсів, матеріально-технічних засобів, розробити відповідні рекомендації.

Питання раціонального використання і відновлення земельних ресурсів в аграрному секторі економіки повинні бути віднесені до пріоритетів соціально-економічного розвитку. Кінцевою метою заходів з оптимізації землекористування має бути створення стабільних аграрних підприємств у часі і просторі, які б характеризувалися науково-обґрунтованим співвідношенням елементів ресурсного потенціалу та забезпечували б гарантований рівень виробництва сільськогосподарської продукції за умови розширеного відтворення якісних характеристик земельних ресурсів, природної та економічної їх родючості.

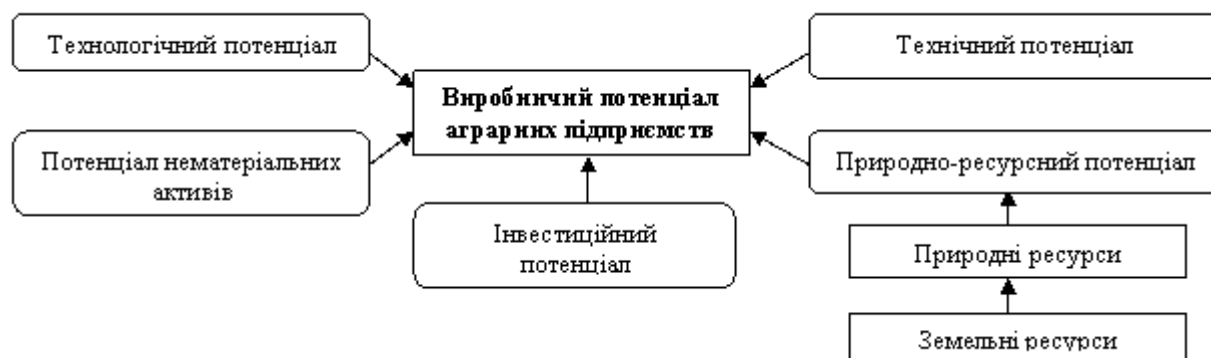

Рис. 1. Структура виробничого потенціалу аграрного підприємства

Кожне підприємство, незалежно від правового стану, володіє виробничим потенціалом (рис.1), який характеризують кількісні і якісні параметри ресурсів виробництва. Величина виробничого потенціалу є характеристикою матеріальних умов виробництва продукції і підвищення її якості, є основою для прогнозування обсягів виробництва підприємства.

Ефективність використання виробничого потенціалу аграрних підприємств Сумської області представлена в таблиці 1.

Таблиця 1. Ранжування аграрних підприємств Сумської області в залежності від ефективності використання виробничого потенціалу

Кліматична зона	Райони	Фактичний об'єм валової продукції (в цінах 2005р.) на 1га с/х угідь, грн.	Величина виробничого потенціалу, на 1га, грн.	Ступінь використання виробничого потенціалу % (гр.3/гр.4*100%)	Ранг підприємств району
1	2	3	4	5	6
І Лісостеп	Охтирський	1834,9	12484,2	14,7	2
	Білопільський	865,7	11956,5	0,1	18
	Буринський	426,7	9649,2	4,4	14
	В.Писарівський	800,2	11634,0	6,8	10
	Роменський	632,1	11219,6	5,6	13
	Конотопський	925,4	10262,7	9,0	5
	Краснопільський	910,4	10581,6	8,6	6
	Тростянецький	1238,6	10362,1	12,0	3
	Лебединський	1056,4	12221,2	8,6	7
	Л.Долинський	1454,7	13164,7	11,0	4
	Недригайлівський	822,8	11284,7	7,3	9
Сумський	2301,7	12819,8	18,0	1	
II Перехідна зона	Глухівський	585,1	8710,9	6,7	11
	Путивльський	343,2	9204,0	3,7	15
	Кролевецький	224,2	7892,2	2,8	17
III Полісся	С.Будський	172,8	5392,6	3,2	16
	Шостинський	367,7	5626,9	6,5	12
	Ямпільський	438,0	5529,3	7,9	8
В середньому по області		889,2	10289,8	8,6	-

*Джерело: розрахунки автора

У сільському господарстві часто має місце суперечлива ситуація: поліпшення забезпеченості необхідними виробничими ресурсами супроводжується зниженням ефективності їх використання. Виявлена тенденція зумовлює необхідність оцінки виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств і ступені його використання.

Практика виробничо-господарської діяльності кращих аграрних підприємств регіону свідчить про спроможність вирішувати поставлені завдання поза прямою залежністю від ступеня обмеженості ресурсів і загальної нестабільності макроекономічного середовища.

Сумська область має найвище значення інтегрального показника депресивності сільських територій (-10,838). Оцінювалися 16 вихідних показників: загальноекономічні показники, показники фінансового стану, рівня життя сільського населення, зайнятості, економічна база сільських поселень, демографічна ситуація тощо. Територіальні депресії формуються на низовому рівні – районному. Чітке визначення депресивності аграрних територій має сприяти розробці загальнодержавних та регіональних заходів для їх відродження [8].

З метою покращення результатів виробничої сфери Полісся (таблиця1.), створення робочих місць запропоновано вирощування сої, яка є одним з основних компонентів сировини для багатьох підгалузей переробної промисловості. Враховуючи ситуацію в регіоні, власні виробничі можливості й природно-кліматичні умови Полісся Сумської області, виробництво сої дозволить С.Будському, Шостинському та Ямпільському районам зайняти переважний сегмент на ринку. Вирощування насіння сої є перспективним, передбачається, що попит на цю продукцію постійно зростатиме.

Середні врожаї сої в Сумській області невисокі – 8-10 ц/га [2], а у кращих господарствах України сягають 20-25 ц/га. Соя належить до стратегічних культур, задовольняє найнагальніші проблеми людини: з насіння сої виготовляють різноманітні продовольчі продукти. Сою вирощують у сприятливих для неї регіонах, де достатньо тепла, вологи, світла і є родючі ґрунти. Виробництво продукції буде здійснюватися у

весняно-літній період, тому до виконання допоміжних робіт можливо буде залучати сезонних робітників за контрактами.

Проаналізувавши всі вимоги, які соя як рослина висуває до природно-кліматичних умов та умов її вирощування, культивування й збирання, а також найбільш сприятливі економічні характеристики, пропонуємо для застосування сорт Чорнобура, виведений у Селекційно-генетичному інституті. Середня врожайність у Поліссі може досягати 26,5 ц/га. Райони Полісся, спрямовуючи зусилля на вирощування сої сорту Чорнобура будуть дотримуватися в перспективі стратегії зростання, що передбачає:

- 1) збільшення посівних площ даної культури на 30 % в разі досягнення позитивного економічного результату після 3-х років її вирощування;
- 2) пошук прийнятних пропозицій та укладання угод по поставкам зерна сої підприємствам як Сумської області так і країни в цілому, що працюють в переробній галузі та інших галузях промисловості, де соя може бути використана як сировина;
- 3) співпраця з дослідними інститутами щодо вдосконалення сортової бази відповідно до існуючих природно-кліматичних умов господарства;
- 4) аналіз можливостей поставок зерна сої за кордон і зокрема в РФ та Білорусь;
- 5) забезпечення вирощування сої на рівні екологічно чистого процесу культивування сільськогосподарської культури;
- 6) на протязі 3-х років вивчити можливості створення на базі регіону переробних комплексів зерна сої і спрямування на власну переробку до 70 % зібраного врожаю.
- 7) постійне підвищення урожайності сої за рахунок заходів з підвищення ефективності системи землеробства.

В умовах поступового збільшення попиту на сою, її виробництво в Україні зростає. За останні чотири роки її площі збільшились майже в 5 разів при середній урожайності культури 13,0 ц/га. Рентабельність виробництва цієї культури є досить високою - на рівні 60-65%.

Збільшення обсягів виробництва сої відбувається перш за все за рахунок розширення посівних площ та збільшення урожайності культури. Раніше переробні підприємства України віддавали перевагу імпорту зерна сої, але встановлення високих світових цін та значне зростання виробництва зацікавило торгівельні структури активніше укладати контракти купівлі-продажу сої з вітчизняними товаровиробниками, що призвело до стрімкого зростання її експорту та зниження імпорту сої.

За офіційними прогнозами спостерігатиметься значний, як внутрішній, так і зовнішній попит на сою, а як наслідок, зростання світових цін. Ринок сої ж в Україні має переваги перш за все у зв'язку із тим, що внутрішні потреби не покриваються власним виробництвом. Наявні в Україні переробні підприємства дають змогу переробити вироблену кількість насіння сої, але вона є досить привабливою експортною культурою. Насамперед це відсутність експортного мита та досить зручне географічне розташування нашої країни дає змогу стати конкурентом американської сої на ринках Близького Сходу та Центральної Європи та поступово нарощувати експортні поставки і розширювати зарубіжні ринки збуту української сої. Перевага української сої від американської ще й в тому, що вона не трансгенна.

Наявність ринкової інфраструктури реалізації насіння сої та продуктів її переробки, висока якість насіння дають можливість аграрним підприємствам нарощувати об'єми виробництва сої, для її подальшої реалізації як на внутрішніх ринках так і експортуючи її, маючи при цьому високий рівень рентабельності її виробництва.

В Сумській області соя ще не стала однією з основних технічних олійних сільськогосподарських культур, які культивуються в аграрних підприємствах, як наприклад соняшник. Її посіви в загальній структурі посівних площ займають 3-5 %. В переважній більшості аграрних підприємств вона висівається з метою отримання додаткових кормів для потреб тваринництва на площі, що не перевищує 30-50 га в одному господарстві.

Районам Полісся (С.Будський, Шостинський, Ямпільський) необхідно визначити для себе основні напрями реалізації ними насіння сої:

- 1) 50% передбачається реалізовувати через укладення відповідних угод з м'ясопереробними підприємствами Сумської області (Конотопський, Сумський м'ясокомбінати), а в перспективі і з такими ж підприємствами в сусідніх регіонах;
- 2) 20% насіння сої буде реалізовуватися через систему товарних бірж і, зокрема, Сумську товарну біржу;
- 3) 20% насіння сої для реалізації буде спрямовано до олійно-жирових підприємств Північно-Східного економічного району, які з кожним роком вдосконалюють й створюють виробничі ланки по виробництву соєвої олії;
- 4) 10% передбачається поставляти експортним посередникам, які формують партії насіння сої для продажу за кордон.

Основними конкурентами аграрних підприємств Полісся є підприємства Краснопільського, Роменського, Липоводолинського та інших південних районів Сумської області, а також фермерські господарства, що хоча й не можуть забезпечити значних поставок сої, але внаслідок використання передових технологій вирощування мають високу продуктивність цієї культури. Ці підприємства практично не приділяють уваги маркетинговим заходам просування своєї продукції, і це їх недолік: сорти сої, що ними

виросуються не завжди відповідають вимогам державних стандартів та вимогам якості та відповідності, що висуюються переробними підприємствами, а це призводить до того, що вони вимушені знижувати ціну продажу.

В 2011 році в Сумській області вирощуванням сої на площі 46,6 тис. га займалися 110 господарств, з яких 67 мали збитки. Повна собівартість 1 ц сої склала 345,8 грн. [2].

Основними зовнішніми чинниками, що впливають на результати вирощування сої в умовах господарства є:

- 1) зміна світових цін на сою внаслідок ринкових дій основних країн-виробників (може призвести або до збільшення або до зменшення імпорту сої на вітчизняні переробні підприємства);
- 2) експортно-імпортні митні та тарифні обмеження (може впливати на обсяги експорту сої та суттєво впливати на цінову політику на ринку цієї культури);
- 3) нормативно-правове регулювання ринку сої (встановлення преференцій, пільг, субсидій, державні програми підтримки, інноваційно-інвестиційна стратегія);
- 4) інфляційні процеси (потрібно враховувати обираючи стратегію ціноутворення, прогнозується у межах 9-13 % на 2013 рік);
- 5) підвищення цін на паливно-мастильні матеріали (викличе підвищення собівартості виробництва насіння сої).

Вирощування сої спрямоване на підтримання задовільного екологічного стану ґрунтів аграрних підприємств.

Виходячи із соціально - економічної політики держави, на найближчий період для подолання кризового стану у сільськогосподарській галузі, використання та охорони земель необхідне проведення превентивних заходів. Дана проблема потребує комплексного вирішення, що можливо тільки на основі програмно - цільового методу, який забезпечує впровадження передових технологій, системного підходу до еколого-економічного обґрунтування та механізму реалізації, ув'язку наявних ресурсів з організацією виконання.

В умовах поглиблення ринкових відносин між суб'єктами господарювання, а також з державою постала і загострилась проблема збереження земельних ресурсів як природної складової національного багатства України [4] на основі зменшення антропогенного навантаження, недопущення подальшого скорочення вмісту гумусу, реалізації заходів щодо відтворення природної родючості ґрунту тощо. Доречно систематизувати основні напрями і заходи, реалізація яких дозволить започаткувати на науковій основі процес відтворення природної родючості ґрунтів, розробити відповідні економічні механізми та запровадити їх у практику регулювання відносин щодо використання і відтворення земель сільськогосподарського призначення землевласниками та землекористувачами [1].

Держава має бути ефективним контролером збереження якості землі та недопущення екологічних проблем. Аграрні підприємства досі не досягли оптимізації земельних угідь, відсутня їх якісна оцінка та інше. Діюча система регулювання земельних відносин не характеризується системним підходом і не стимулює до ефективного й раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Політичні (а не економічні) принципи зміни земельних відносин призвели до того, що держава втратила функції їх регулювання й прогнозування, що впливає на можливість довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Фактично всі земельні ресурси країни знаходяться в розпорядженні органів місцевого самоврядування, які на практиці здійснюють відведення земель та їх перерозподіл. Держава не в повній мірі здійснює стратегічне управління земельними ресурсами: зростають темпи деградації земель, згортаються роботи з підвищення родючості ґрунтів. Централізація коштів земельного податку на охорону земель, що передбачено Законом України «Про плату за землю», відмінена. Фактично припинено державне фінансування землекористування [7].

Існуючі економіко-організаційні механізми землекористування підпорядковуються домінуючій фіскальній ідеї, яка орієнтована на пошук шляхів збільшення за рахунок рентних платежів різномірних бюджетів. В багатьох публікаціях стверджується [3], що в реальних господарських діях для суб'єктів господарювання вигідніше здійснювати ряд фіскальних екологічних платежів, ніж витратитися на природоохоронні заходи або ініціювати впровадження еколого-безпечних методів господарювання.

ВИСНОВКИ

Сьогодні відсутні надійні нормативи витрат ресурсів на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції, диференційовані по природно-економічних зонах і напрямках спеціалізації. При обґрунтуванні способу кількісного визначення виробничого потенціалу, на нашу думку, потрібно виходити з наступних передумов:

1. Різні виробничі ресурси неоднаково впливають на господарські результати, що обумовлене їх специфічністю і незамінністю.
2. На кожному аграрному підприємстві і в регіоні виробничі ресурси можуть знаходитися в різних співвідношеннях, що безпосередньо позначається на результатах господарювання.
3. Із зміною рівня забезпеченості аграрних підприємств виробничими ресурсами, як правило, зменшуються або збільшуються всі найважливіші результативні показники господарської діяльності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірченко В.В. Використання земельних ресурсів у сучасних умовах та шляхи їх покращання / В.В. Вірченко.– К., 2010. – 430с. - (Навч. посібник).
2. Богінська Л.О. Еколого-економічні оцінки сільськогосподарського землекористування /Л.О.Богінська /Зб. «Економіка природокористування та охорона навколишнього середовища», Київ, 2007р. - С.- 13-18.
3. Проблеми та шляхи розвитку рентної політики в Україні / [Бистряков І.К., Данилишин Б. М., Веклич О.О., Міщенко В.С., Хвесик М.А., Коваль Я.В, Гайдук В.А.].- К., 2007 – 84 с.
4. Федоров М.М. Об'єктивна необхідність і основні методичні принципи удосконалення методики економічної оцінки земель / Федоров М.М. // Економіка АПК– 2004. –№ 5. –С.3-11.
5. Бринзя Г.З. Еколого-економічна оцінка земель сільськогосподарського призначення на ландшафтній основі /Г.З. Бринзя //Наука й економіка : наук.-теорет. журн. Хмельницького екон. ун-ту. – Хмельницький : ПВНЗ «ХЕУ», 2009 – Вип. 4 (16), т. 2. – 293 с.
6. Яковец Ю.В. Рента, антирента, квазірента в глобально-цивілізаційно-міжнародній економіці / Яковец Ю.В. – М.: ІКЦ «Академкнига», 2003. – 240 с.
7. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ / [ред.П.Т.Саблука та ін.] – К.: ННЦ «ІАЕ», 26-27 лютого, 2009.- 518с.
8. Бистра Н. Визначення ціни землі в умовах ринкової економіки / Н.Бистра // Економіка України. – 1995. - № 9. – с. 67.

Одержано 11.02.2013р.